

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Hunkár Antal emlékiratai.

(Első közlemény.)

Hunkár Antal (1783—1862) emlékiratai eddig nem voltak ismeretesek történetirodalmunkban. Közzétételüket nemcsak az indokolja, hogy szerzője az 1809-i nemesi fölkelésben tevékeny részt vett, mint százados kapitány, hanem az is, hogy az 1848—49-i szabadságharcban jelentős politikai működést fejtett ki, mint veszprémmegyei főispán és kormánybiztos. Emlékiratainak főleg az insurrectióra vonatkozó része bír forrásértékkel. A nagyműveltségű Hunkár éles megfigyelő, kit a szorosabb értelemben vett hadműveletek mellett a francia háborúval összefüggő kül- és belpolitikai vonatkozások is egyaránt érdekeltek. A vezető személyeket és azok működését a kuruc magyar álláspont szempontjából ítéli meg s bármennyire igyekszik is leplezni elfogultságát, ellenszenvre az uralkodóház egyes tagjai, vagy mások iránt emlékirataiban mindenütt észrevehető. Innen van az, hogy emlékiratai telve vannak anekdotaszerű följegyzésekkel, szójátékokkal, amelyek éle a kormány, vagy az uralkodó család előtté kevésbé rokmszentesen tagjai ellen irányul. E részletek valódiságához természetesen sok szó fér, de rendkívül jellemzők a közfelfogásra s egyes társadalmi osztályok gondolkodásmódjára és érzelmeire nézve. Feljegyzései nemcsak az insurrectio belső életéről, hanem a győzelmesen előrenyomuló francia haderő belső viszonyairól is sok érdekes megfigyelést tartalmaznak, olyanokat, melyeket más egykorú forrásokban hiába keresnénk. Hunkár emlékiratainak adatai ellen a történetíró sok kifogást emelhet, főleg azon részletekre vonatkozólag, melyeket Hunkár hallomás, vagy szóbeszéd után vetett papírra. Ott azonban, ahol közvetlen megfigyelés alapján ír, becses és felhasználható adatokat szolgáltat a modern történetírás számára is.

Kevésbé értékes az emlékiratoknak az 1848—49-i szabadságharcra vonatkozó része. Tekintettel arra, hogy Hunkár a komáromi várfogságból történt kiszabadulása után, 1856-ban írta meg följegyzéseit, amikor még rendőri felügyelet alatt állott s így tartania kellett attól, hogy iratai egy esetleges házkutatás alkalmával hivatalos kezekbe kerülhetnének, az az érzésünk, hogy Hunkár óvatosan kezelte a tollat.

Ítéleteiben s politikai felfogásának kimutatásában tartózkodóbb s csak ott részletezőbb és közvetlenebb, ahol a honvédek haditetteiről van szó. E tekintetben néhány jellemző részlet beleszövése némi forrásértéket ad az emlékiratok ezen szakaszának is.

bár tagadhatatlan, hogy ingadozó kronológiája gyakran zavarólag hat az olvasóra.

Hunkár az 1861-i országgyűlésen a zirci kerületet képviselte. 1862 december 16-án halt el szolgagyőri birtokán.

I.

A Hunkár-család. Hunkár Antal szülei. Gyermekkora, iskolai tanulmányai, jogi gyakorlata. Márkus Ignác veszprémmegyei főjegyző. 1803-ban jurátus Nagy Sándor mellett. 1805-ben a távollévő főrendek követei közt foglal helyet a pozsonyi országgyűlésen. Az ulmi kapituláció és a pozsonyi ifjúság. József nádor szerepe és jelentősége. Házassága Pál orosz cár leányával. Az állítólagos lengyel királyság terve.

Nemzetiségünk Pozsony megyének azon vidékén, hol Nagyszombatból a Kárpát-hegyeken Sassin felé a Fehér hegyekre felhágva Búrszentmiklóst találjuk, a tótok közül származik. Aki a nemes levelet közülünk első megnyeré, János volt és a királyi adomány őt „*Hunkár alias Hayduch*“ nevezi. Családunk hagyománya, amint az peesétünkben látható, róla azt tartja, hogy egy törökkeli ütközetben, az ágyugolyó elütve egyik lábát, mégis a másik ép lábán állva, levágá a török vezért és kardjára tűzve annak fejét, ez által megnyerve lón az ütközet. Később már írásból tudjuk, hogy a pozsonymegyei Konyha nevű falunál a török előtt egy *Hunkár Miklós* elesett és édes atyám testvére *Hunkár György*, mint a gránátosok kapitánya a franczia ellenség előtt esett el 1794-ben. Azonban kijöven Pozsony megyéből, *Hunkár Istvánt* 1703-ban már mint lébényi postamestert és másfelől a beiktatásnál mint a jezsuiták meghatalmazottját találok. Ez az István a Rákóczi-zavarokban Austria hive lévén, feleségét a kuruczok Lébényben, Moson megyében agyon lötték és mindenét elrabolván, házáat s épületeit felégették; de majd VI. Károly császár alatt a póstaút elrendeztetett és Lébényből Győr megyébe Eötevényre áttétve, itt *Hunkár Ferencz* lón postamester. De minthogy a földesurak neki helyet adni nem akartak, kintelen vala a Felsőhez folyamodni, amint is felsőbb helyről Győr megyének megparancsoltatott, hogy a postamester háza és épületjei számára a közös gyepen a szükséges tér kihatassék. Ferencznek fia *Antal*, Vigyázó Magdolna hitvesével rosszul gazdálkodott. Szemerén és Téthen Győr megyében lévő rész jószágukat eladák: az asszony meghalván, Antal Somogyban elvéve Brunsvik Tóbiás özvegyét Deseő Zsuzsannát, ki minthogy édes atya Deseő Imre a Rákóczi-párttal tartott, hat éves korában szüleivel Franciaországba menekült, de a megadatott amnestiát használva visszatertek és vagyonukat Somogy megyében Marczali mellett Nagygombán és Kelevizen ismét kezekhez vették. Ezen Deseő Zsuzsannától származó *Mihály* az édes atyám. Ferencz ki mint pauperum advocatus, a királyi táblánál Pesten meghalt, Francziska Tóth Lászlóné, Anna Tóth Ferenczné Sopron megyében, Zsuzsánna Boros Mihályné Poson, — Judit Triummel Józsefné, Apollonia Kiss Istvánné Veszprém megyében meghalt testvérek. Eötevényen

Mihály, az édes atyám vala postamester és azon időben még nem lévén sem vasut, sem gőzhajó, sem paraszt-pósta, 44 lovat kelle a póstán tartani és a mint mondá, jövedelméből tőkepenzt is szerzett, mert 1793 előtt egy jó ló 30, 40, 50 frton kelt, a zab pedig 15—20 krajcáron adatott el. Póstház ott állott, a hol most az eötevényi felső vendégfogadó erányában a legfelső épület, a gróf Viczay-féle tiszti lak vagyon. Ezt édes atyám ex fundamento újból építetté, mert a bejárásnál lévő üres téren álla a néhai régi ház, melyben még *1783-ban januárius 1-én én születtem*; de már 1784-ben Szent-Mihály napkor készen kifestve vala minden szoba és táncszal és vigsággal nyitattott meg az új lak, ami még azon időben felette nagy ritkaság vala e honban, mert a gróf Eszterházyak, Battyányak mind jó későbbben építették szép kastélyaikat, beérvén nyári lakul 2, 3, 4 szobával és sátorok alatt ebédelvén. Így változott Magyarország színe a török és franczia háboruk által, melyek Magyarországot felette meggazdagították. Édes anyám Mayer Johanna, az esztergomi érsekségi mochai urodalmi tisztartó lánya, igen csinos, jeles és rendtartó gazdaasszony, az új házat édes atyámmal együtt oly ékesen tartották, hogy az arra utazó József császárnak az anyyra megtetszett, miszerint két izben ott meghált és édes atyámnak, ki igen egyenes, tiszta lelkü, felvilágosodott eszű és csinos külsejű ember vala, eltávozta előtt azt mondá: „Bitten Sie sich eine Gnade aus.“ Atyám Moson-megyében a liczkói pusztát kéré, de megtudván a császár, hogy azt a nemrég eltörölt jezsuita rend birta, azt felelé: „Das ist eine kitzliche Sache, das kann ich Ihnen nicht geben, sondern, — gondolkodva egy kissé — suchen Sie sich etwas in Banat aus, — és atyám vállára tevén kezét — ich geb Ihnen das Joch um Vier Groschen.“ De ezt édes atyám megköszöné, holott 5000 frton huszezer holdat vehetett volna Bánáthban, igaz, hogy akkor a Bánság még igen vad föld volt, a felföldi embernek igen egészségtelen és a mint nékem mondá, édes anyját és jó barátit, rökönit haszon miatt elhagyni nem akarta. De állása akkor már jövedelmező is volt, mert gróf Sándornak plenipotentiatusa lévén, tőle Győr megyében a rárói uradalmat árendában is birta és 1790-ben a Diaetára mint kapitány, a győrmegyei nemes banderiumot Budára vezette és onnend mint őrnagy jött vélek vissza és ezen az uton szerzetie szolgagyőri birtokunkat Veszprém megyében, a hol ő, — az Isten boldogítsa a fáradhatatlan jó atyát, — 1824-ben április 25-én az általa készült sirboltban eltemettetett, maga után hagyva négy gyermekét, kik még mind Eötevényen születtünk, úgymint: Johanna Szabadhegyi Andrásnét, Mihályt, kinek fiai Sándor és Mihály mostan élnek, engem Antalt, kinek hitvese báró Luzenszky Therezia, gyermek nélkül meghalt és Juliannát, Zsitvay László kilépett huszárkapitány hitvesét és most özvegjét, kinek leányát Kornéliát Jankovich Antal vevé el és most Ipoly-Széchenkén Hont-megyében lakik és ahol jó testvérhugom kérésére *ezen iratot elkezdém november 26-án 1856-ban.*

A mi engemet illet, én a szerencsének teljes életemben különös játéka valék, vagy hűszor halálos veszedelemben lévén, Isten segítségével 73-ik évemben még most is élek, jó és tartós egészség-

ben, még lóháton s kocsin járva és most már csak a kertben és a gyümölcsösben dolgozgatva. Azonban már ecesemős koromban ért sok szerenesétlenség, mert 1783-ban oly rémitő földrengés vala, hogy ha a dajka meg nem kap, a rengés engem a bölesöből kidob. Mégis azon időben, a császári udvartól kezdve minden nagyúri istállóban és a hol lovak számosan tartattak, szokásban volt közöttük egy kecskebakot tartani, azt állítván akkor, hogy a бүdös kigőzölgése a lónak egészséges; így édes atyám házánál is, ki Bécsben ép ilyes helyeken gyakran megfordult, volt egy ilyen kecskebak, de minthogy a eselédek véle mindig ellenkedtek, oly hamis lón, hogy azon iparkodott, miszerint valakit hátulról megleshessen és akkor azt egy nagy döféssel földre terithesse. Így történt, hogy édes atyám a győri vásáron négy szilaj csikót egy ménesből megvéve, azokat haza küldé és a legények őket nagynehezen bekötötték az istállóba; ugyanakkor a dajka is vélem, mint ölben lévő ecesemővel az istálló ajtaja küszöbére álla, a csikokat nézendő, de a kecskebak észrevétlenül úgy megdőfte a dajkát, hogy az a gyermekkel együtt a csikók közé röpült. A esődörök a dajkát maguk közül kirugták, de a gyermekre csak horkantottak, s azt közülük kihozhatták sértetlen. Egy pár év után, lehettem vagy négy éves, a szűrűn egy nyírott csikóval enyelegvén, az úgy megrugta a gyomromat, hogy hanyatt esve, majd fél óráig táltogattam ugyan a számat, de lélegzetet nem vehettem, míg későbben lassankint felkelhettem. Mintegy öt éves koromban az udvarban állék, midőn az ökröket kifogták, egy ökör felöklelt és az istálló tetejére feldobott, szerenesémre csak az egyik zsebenbe akadván a szarva, én meg onnénd baj nélkül leestem. Az ökröt Czibaknak hívták. És magam ura lévén, a Czibak névből sohasem fogytam ki. Lehettem 9 éves, midőn levitt az atyánk esztergomi szüretre; ott a magas szőlőhegyünk és a szomszédé között egy kis patakoeska eseregdezvén, a szomszéd maga felül mindég karóval erősített földét, annyira, hogy a víz aláásván a mienket, utánna omlott már a szőlőnek felső része is. Ezt édes atyám orvosoltatni akarván, az omladék felső partjára álla az ácmesterrel, mutogatván néki, miképp lehetne a bajon segíteni és nekünk, ugyan két fiának, mint gondos atya, midőn még feljebb állanánk, meghagyá, hogy ne mozduljunk; de én kíváncsi lévén, midőn atyám legjebbba beszélt a mesteremberrel, megindultam és az igen meredeken nem tudván többé kapaszkodni, éppen mellette lezuhantam a tizenegy ölnyi mélységbe, oly szerenesével, hogy két lábom bele-süppedt az iszapba és felkiálték, hogy semmi bajom sincsen. De ami azután legfájdalmasabban esett, másnap szüretkor egész nap a szobában valék internálva. Utánna második évben, már tizenegyedik évemben, a mint Szolgagyőrött a mostani tófenékben még akkor szép nagy halastó leve és azon időben a katolikus házak péntek és szombatot igen pontosan meghőjtölték, a házi szokás szerint minden pénteken reggel halásztak és a két napra szükséges halat kifogták; ez akkor is rendesen megesvén, amint a halat a szakács kezéhez vitték, én az inással ladikra kapunk és evezgélünk s amint a hid lábaihoz értünk, az egyiket megtaszítottam két kézzel, hogy a ladik odébb menjen. -- azzal elvesztém az

egyensúlyt és ahol a víz másfélölnyi mély vala, belebuktam a vízbe, de szerencsémre az inas odaugrott és még jókor megkaphatta a lábam fejét és azzal mint a gyertyát a mártóból, kihúzott és már sok vizet kelle kihánynom, de utóbb bajom nem leve. Utánna második évre Győrött lévén mint deák, kivittek bennünket egy esőtörtökön a tápláni árendáshoz mulatságra; ott először a számaron nyargalódtunk, de ezzel már meg nem elégedvén, megnyergeltük az hon nem levő ispán háta lovát, és azon a szűrűs kert nagy kerítése árkat bé és vissza ugrattuk. És minthogy én legvakmerőbb valék, a többi gyermek tudtom nélkül a felrántó szijat és terhelőt megeresztette és amint a ló ugróban volt, én nyergestől hasa alá fordultam, de a ló azért beugrott az árkon és csak a ruhám egyik részét tiporta át a patkóval és az oldalamat csak egy kissé sértvén meg. Ezek után egy néhány évig bajom nem esvén, a pozsonyi akadémiára jöttem mint tanuló, a hol a gondos atya még azt is megparancsolá, hogy nyári időben a feredőházba járjunk mosakodni; azonban történt, hogy bátyámmal és Amtman József pajtásunkkal (ki utóbb mint igen nevezetes birája Komárom városának halt meg) sétálni menénk a Milau¹ felé. Ott a Duna áradása kiöntött a rétekre s mi levette csizmánkat, a víz alatt látszó szép zöld pázsiton sétálgattunk; én azonban tovább találék lépni és belézuhanam a Dunába, szerencsére nem ijedve meg, szememet nyitva tartám, s amint a víz feldobott a mélyéről, elkiáltám magamat: Ide csak egy vesszőt! De míg ők odaértek, én már megint lebuktam és amint a víz ismét felvetett. Amtman egy vesszőt nyujtva, kihúzott a csekélyebb vízre. Bajom ugyan nem lón, de a füleimen betódult sok vizet már alig bírtam kihányni.

Philosophiát és törvényt Pozsonyban végeztük bátyámmal együtt, mely időben tánczolni és olasz és franczia nyelvet is tanulunk, ezenfelül pedig a német könyvek és ujság olvasásával ezen nyelvet igen magamévá tevém, amint 1801-ben oskoláinkat elvégeztük, még azon évi november hónapjában Székesfejérvárra jöttem patvariára Zuber Sándor, nevezetes prokátor és több uradalmak ügyészéhez (fiskálisához), ki igen ügyes és becsületes ember lévén, nála az uradalmakbeli gyakorlatot jól felfogtam, valamint a vármegye törvényszékéhez megszerzette számomra a bémehetést és hallgatást. Szóval jobb helyre akkor nem jöhöttem volna, mert azonkívül, hogy sokat tanultam tőle, még a megyében is az egész uri renddel megismertett, így a főispánnak Úrményi Józsefnek, később ország birájának, azóta mindig kegyes jó uramnak annyira megtetszettem, hogy ha kedvem lett volna, azonnal megyebeli vice-notáriusnak ki akart nevezni, de édes atyámnak velem más nézete lévén, a dolog abban maradt. Principálisommal már 1802-ben sokat foglalatostokdunk Iszka-Szentgyörgyön, melyet azon évben Bajzáth veszprémi püspök után örökölt öccse, Bajzáth János volt gombkötő mesterember, kinek az isteni gondviselés rendkívül kedvezett, mert midőn őt bátyja oskolában járatta, tanulni nem akartván onnénd elszökött és gombkötő mesterségre adá magát és csak

¹ Malomliget.

midőn legénynek kellett felszabadulni, akkor folyamodott bátyjához segedelemért, ki neki haragjában arra való szükséges egynehány forintnál többet nem is adott, elannyira, hogy János öcsese ügyetlen mesterember lévén, aratással vala kénytelen kenyerét keresni; azonban midőn gyermekei nevelkedtek, mégis Komáromban házat vett neki a püspök, de csak annyit ada hozzája, hogy azokat nagy szigoruan nevelhette. Történt egyizben, midőn gyalog mene Veszprémbe a püspökhez, a szentgyörgyi kastély előtt, már elesteledve, a gyepe lehevert és ott aludt és midőn reggel egy sereg birkát előtte elhajtottak, felébredvén azért imádkozta, hogy báresak — amint nekem magamondá — az Isten nekie is valaha ilyen juhocskákat ajándékozna és csakugyan azon juhokat nyerte meg az egyik urodalommal és még egynehány százezer forint tőkepénzzel együtt. Ezen évben oly szárazság uralkodott, hogy a kukoricza ritka határban kelt ki, így Szentgyörgyön is egy holdon alig látszott hat-hét szál zöld kukoricza. Innend november hónapban Veszprémbe kerültem vármegye praxis végett ama híres Márkus Ignác főjegyzőhöz, ki Veszprém megyét gr. Zichy Ferencz főispánsága alatt e honban a legnagyobb fénypontra emelte, elannyira, hogy több megyék ide küldének a végett, hogy a kezelteget megtanulják. Mert ő volt az első főjegyző a hazában, ki ilyen nagy megyében a tegnap végzettekéről ma már elolvasta a jegyzőkönyvet és délután a végzéseket már kiadá. Állita árvák deputatióját, minthogy a megyében akkor 32,000 nemes nemzetség létezett. szerveztetett gazdálkodó választmányt. Kidolgozta a jobbágyak robotzó hosszú fuvarok iránti távolságot, minden helysége és távolabb helyekre nézve s. a. t.

Márkus azután ítélő mester lévén, a magyar kancelláriára jött referendáriusnak, a honnénd jubiláltatván, Veszprémben meghalálozott, mint mindenkori nagy hazafi. Ez 1802/3-diki ottlétemet legnagyobb szerencsémnek tarthatom, mert rendkívüli tudománya, ügyessége, a legfontosabb ügyekbeni játszi könnyűsége, őtet valóban mint egy nagy geniet a hazában kitünteté. Még ama halhatatlan emlékü nagy ember, az idősb Majláth György personális így irt neki egyszer Bécsbe mint referendariusnak: „Mint hogy az urnál jelesebbet még Diogenes lámpásával sem találnék, azért kérem és ezennel ajánlom ezen ügyet különös figyelmére, igyekezzék fenntartani hazánk régi törvényes szokását, melytől most a bécsi kormány az országot megfosztani igyekszik.“ Tudniillik: a nádor, a primás, az ország birája és a personális, Ófelsége jóváhagyásával a királyi táblára nevezett egyéneket ítélőmestereknek és assessoroknak és ezt 1818-ban a bécsi kormány magának akarta fenntartani, azaz oly férfiakat kinevezni, kik tőle függvén, mindég Bécs felé nézzenek.

1803. november hónapban Pestre jöttem juratusnak és ott bémegetés és hallgatás szabadsága végett a Királyi Táblán feleskedtettem. Lakást és asztalt pedig nyertem Nagy Sándor híres nevezetes tabuláris prokátor és sok nagy urak jurium direktoránál: de itt még e hónapon nagy baj ért, mert amint a kancelláriában hatan jurátusok iránk, belép a princípálisunk és nekem azt

mondá: „Öcsém menjen el Budára és mondja meg ennek és ennek a consiliariusnak ezt és ezt, de ne most mindjárt, hanem a maga comodítására bízom.“ Nékem pedig hajlamom lévén minden parancsolómnak még a gondolatját is serénységgel eltalálni, csak azt vártam, hogy eltávozzék. Gondolván magamban, Budát egy óra alatt megjárom és mire az asztalhoz leülünk, én urammak meg is hozom Budáról a választ; tehát amint valék egy frakkban, utnák indulok, hclott akkor az első hideggel a hid karfájáról a jégcseppek is függének és igen erős fagyasztó hideg északi szél fujt, azonban amint a hidra jövök, a budai részen nyitva áll a hid és egy hajót azon keresztül vontatnak. Én ott már sebesen menvén. kihevülten ott állék, de áteresztek még két hajót, én még mindig ott állék és ezzel keresztül fáztam, mint a kocsonya. Midőn a hid betévdött, felügettem ugyan a várba, dolgomat el is végezém és csakugyan a princípálist nagyon meglepém. De estvefelé megtámadott a tüdőgyulladás (Flussfieber) és a nagy köhögés, és midőn az orvos kikerdezne, ölében ájultam. Ezen betegségem tartott szinte februárius derekáig és általában csak ama híres Szombathy orvosunknak és a jó asszonyunk ápolásának köszönhetém életemet. 1805-ben novemberben, felmenék Pczsonyba mint absentium magnatum ablegatus az országgyűlésre. Itt nyertem az első publico-politicus-statisticus nevelést, mert az ország minden részéből sok genie ember küldettévé követül, azok bölcsességébül, tapasztalásából, az ország minden külből és sokféle vidék ismeretéből, mint a világon a legfontosabb oskolából tanulhat az ifju és mindazt, melyet maga ritkán tapasztalhat, könyvekből pedig az austriai censura miatt nem olvashat és oskolákban tanítani szabad nem lévén, ottan nem okulhat, itt hallhatja, mert itt fellépnek a megye követei, a bécsi kormány által minden az országban elkövetett sérelmek ellen orvoslás végett: itt tanulhatni meg tehát az ország állását, nyomattatását a külső politika által és minden politikus viszonyait. Itt tapasztalhatja azt, hogy ámbátor a követ otthon a megyéje által adott jó utasítása feutartására megesküdtetett, ő mégis hiúságának mindent feláldozván, az ellen voksolt és a kormány többséget hajhászván, ötlet vagy czímmel, vagy pénzzel, vagy hivatallal, vagy jószággal megajándékozta és elesábitá.

A hiúság, a kevélység a magyarnak főhibája, uralkodni akar ő a magához hasonlója felett és ezen a szírtan törött el régtől fogva sok száz és ezernek hazafiúsága és embersége, mert csak ezen az uton boldogult a bécsi ministerium és mint Jugurtha egykor a római senatusról mondá: vevőket mindig találá: eladá hazáját, de meghalt ám mint consiliarius, vagy mint kamarás, vagy báró, meg gróf, vagy herceg, vagy főispán, vagy ezzel és ezzel a keresztrenddel. Így leheté tehát itt az ország könyvében olvasni és a mint a külföldön utazókról mondhatni: „er blättert in dem Buche der Welt“. És már szokásban is jött az illyesekről fel sem venni, ha hazájok ellen és a kormány nézetei mellett szavaztak, mert már Bécsben azt mondák: Iste obscundat altissimas intentiones regis: azaz: ez már elősegíti a felséges királyi nézeteket. Úgy hogy midőn szokásom szerint mindég a legjobb társaságba igyekezzvén, ezen

a gyűlésen is a nevezetes követ urak körül tisztelegtem, néhai Galánthai Balogh János komáromi viceispán és követ azt mondá nékem: „Ugy-e látott most Uramöcsém az országgyűlésre sok száz hazafit hintókon ideseregleni; higgye el, hogy a gyűlés végével egy hat ülései hintó is képes leendő a jó hazafiakat innend hazavinni.“ Ő vala az, aki mindig mondá: „Denique illustrissimo domino personali semper est contradicendum; mert ha mi jót mond is, esel rejlik benne.“ Itt volt tehát alkalmam a magyar karaktert legelőször kiismerni és hazánk régi szabadsága romlását ebben a kuffőben feltalálni. Azomban Austria megkezdé a sárga hidegjelés ürügye alatt a francziák elleni háborút, de Bonaparte ugy jött Németországra, mint a karaj és a mint a legjobban folyt a diaetalis sessióban a vetélkedés, elkiáltja valaki magát: „Futár jött Németországból és Bonaparte körülvételvén hadseregünket Ulmánál, annak kapitulálni kellett Makk generálisunk alatt, csak Ferdinánd Este kir. főhercezet vágta ki két huszárezred és menté meg a fogságtól.“ Erre én megsörrentém kardomat és elkiáltom magamat: „Vitam et sanguinem, insurrectio! Jertek pajtások, menjünk a nádorhoz!“ Amint is vagy hatvan fiatalembert összeszedvén, őket egyenesen József főherczeg palatinushoz vezettem. A nagy csörtetésre még a kamarása meg is ijedett, de mikor szándékunkat elbeszéltem, bérohant urához és azonnal ki is jövéen béeresztett. A nádor minket kegyesen fogadott és midőn magunkat az insurrectio végett mint országunk főkapitányának ajánlanám, minket felette megdicsért és nagy örömmel elbocsátott, meghagyván a kamarásnak, miszerint neveinket pontosan feljegyezze. Az ország gyűlése csakhamar elszlott. Ferenc császár a magyar korona alatt lévő országok kormányzását a nádorra bizta és az egész udvari testületek a külső diplomátiával együtt Budára, a császári udvar pedig Olmützbe vonult, mert Bonaparte, mint a nyíl, oly sebességgel foglalá el Bécsot. A nádor ezen időben egy különös és rendkívüli szerepet játszott, mert a magyar status-tanács, az egész kánczellária Budán lévén, reájuk sem nézett,² hanem a statusok táblájától, a volt követek közül négy egyént az ország négy részére tekiutve, maga mellé hívott, ugymint: Vay József, Péchy Imre, Bezeredy Ignác és Majthényi László.³ Ezekkel kormányzott, úgy, hogy talán Hunyadi János ideje óta az ország nyugodtabban, nagyobb megelégedéssel és törvényszerűebben nem kormányoztatott, mely időszakot én a bécsi kormánynak későbben, magam is követ lévén, a diaetán egynehányszor például és utánzás végett elibe felhoztam. De a nádor magától-e, vagy ama négy böles és nagy hazafi által indittatva, meg nem tudhattam, de ezt a különös anti-austriacus lépést tevő: ugyanis, amint Bonaparte Bécsot és Austriát elfoglalá, a nádor készít egy proclamatiót és azt azonnal megküldé Veszprém-, Sop-

² A kancellária és a helytartótanács közt mindig voltak hatásköri surlódások. A Bécsből elmenekült kancellária nem lévén a király mellett, főadata tulajdonképen megszűnt, a nádor teljhatalma alapján a helytartótanács és a kamara segítségével bonyolította le a belső igazgatást.

³ A nádor teljhatalmát 1805 nov. 7-én tették közzé. Másnap József nádor hét, a közelben előkelő szerepet játszó úrnak írt, megkérve őket, hogy jöjjenek Budára és támogassák őt tanácsaikkal. Közük volt az itt említett négy ör is.

ron-, Vas-, Mosony-, Pozsony- és Nyitra-megyéeknek, a hová gondolá, hogy Magyarországra betörendnek a francziák, azon utasítással,⁴ miszerint a megyék az ellenség elébe deputatiót küldvén, ezen, proclamatiót a legelőször bejövendő vezérnek kézbesítsék, melynek pedig az vala a foglalatja, hogy: Magyarország ezen háboruba soha belé nem egyezett, sőt ez tudta és akarhatja nélkül kezdődvén, reményli, miszerint Bonaparte ezen ország határaitól seregit távol tartandja, minthogy Magyarország Franciaországgal békében kíván élni.⁵

Már ezen lépést a Budán lévő diplomácia csakugyan megtudván, Pozsony-megye főispánja gróf Pálffy Lipót⁶ Holicsból parancsot kap Ferencz császártól, hozná hozzá azonnal a tudvalévő proclamatiót és (ezt Pálffy maga beszélé el nekem) amint Pálffy a császárnál belépett, ezek valának Ferencz császár szavai: „Nix, will der Josef Küni wern?“ — „Nein Euer Majestät, er will blos haben, dass die französische Armee nicht nach Ungarn einmarschieren.“ — „So, — mondá felkiáltva Ferencz, — also uns sollens auffressen, das ganze Österreich, bedanken recht schön, bedanken, ghorschamatiener, — ghorschamatiener!“ NB. ő úgy beszéllett, mint az austriai köznép.⁷ És szörnyü mérges lón; Pálffy Nyitrán bezáratta pár hétre, pedig ez semmit sem vétett. Azonban midőn a mosony-megyei deputatio csakugyan Köpcsényben, a betörő francziák vezérének átadá a levelet, ő azt ugyan elolvasta, de mégis azt mondá népéhez: „en avant!“ és előre menének, hanem a proklamatiót elküldé Bonapartének. Ezen időtől fogva Ferencz a nádort annyira üldözte, hogy Magyarország részére többé semmit sem eszközölhete és midőn 1806-ban Péchy Imrét kinevezé vice-palatinusnak a Királyi Táblára, a kancellária Bécsből azt írá nékie, hogy miként nevezhetett is Ófensége ily notatus embert vice-palatinusnak. Akkor a nádor megragadta a tollat és azt felelé: „Ego usus sum iure meo palatinali et nullo unquam tempore sinam iuribus meis derogari“, azaz: „én ezen kinevezésnél nádori jogommal éltem és ezen jogaimon soha semmi időben csorbulást nem engedek ejtetni“. És arra Péchyt ugyan kinevezték alnádornak, de consiliariusnak még sem. Elég az, hogy míg a császárné Mária Terézia az udvarnál és ura előtt mindég úgy nevezte a nádort: „der kleine Rákóczy“⁸ und — mondván Ferencz császárnak, — du werdest sehen dass er dir die ungarische Kron vom Kopf wird herunterreissen“. Nemsokára a magát elbizott vice-cancellár, gróf Almássy Ignác

⁴ Ezt az utasítást a nádor sajátkezüleg fogalmazta ugyanazon a napon, amikor a fentemlített uraknak a meghívó leveleket iratta. Az először 11 megyének ment el, utóbb a dunai kerületek összes megyéinek.

⁵ A nádor katonailag megerősített polgári kordout állított. Nem lévén csak alig néhány száz katonája, — a fölkeléshez még csak az előkészületeket tették meg — az utasítás az volt, hogy a benyomuló francziáknak jelentsék, hogy a kordon nem katonai alakulat, s ezzel bírják rá az előnyomulás beszüntetésére.

⁶ Pálffy Lipót, a Pozsonyban parancsnokló tábornok Davoust marsallal érintkezésbe lépve, ez utóbbi kívánta, hogy Magyarország jelentse ki semlegességét és mondjon le a fölkelés fölállításáról. A nádor ez ellen mindjárt állást foglalt. Pálffy, mert hatáskörét átlépte, azonnal elmozdította parancsnokságától. Több eljárás is indult ellene. Az ügy iratait a nádor a maga igazolására kinyomatta.

⁷ Ez esetből kifolyólag a császárt környezete tényleg el akarta idegeníteni a nádortól.

⁸ Ez az elnevezés úgylátszik Baldacci államtanácsostól származik.

Bécsben a nádort bizonyos tárgy eránt személyesen nagyon megsértette s akkor a nádor a császártól elégtételt kért, azt állítva, hogy nem annyira a nádor, mint ő benne a császári főherceg lón megsértve. Erre másnap reggeli 8 órakor kap a nádor egy császári Handbilletnek mását, melyben gróf Almássy vice-cancellár hivatalából elmozdítatván, jubiláltatott, megkérdeztetvén Ófelsége által a nádor, megelepszik-e ezen satisfaktióval? Azzal a nádor igent mond, befogat és leutaz Budára. Azonban már 12 órakor délben ismét a császár Handbilletje jöve a cancelláriához, mely szerint gróf Almássy vice-cancellárnak ujra kineveztetett.⁹ Így szokták az udvaroknál egymást boszantani. Ily boszantások és üldözések a nádort is dühben hozták, hogy egyszer az ország bíróját Ürményi Józsefet, (ki még hajdant mint Mária Terézia, II. József császár és II. Leopold, úgy Ferenc kegyence, meg mint igaz nagy hazafi is tündöklött) meglátogatván, nékie mindezekről keservesen panaszkodott és midőn Ürményi intette volna, ne küzködjék mindég a miniszteriummal és a magyar cancelláriával, kifakadott a főherceg és azt mondá: „Ich wisse recht gut, was sie haben wollen; sie wollen haben, dass ich resigniere, aber expresse resigniere ich nicht, es wird schon die Zeit kommen, dass ich ihnen den Strohsack vor die Thüre hinwerfe und von selbst weggehe.“¹⁰ De biz az nem ment el, mert Ferenc császár politikáját megmásítván, mivel 1807-ben subsidiumot kért a diaetán és 1808-ban ismét az országgyűlésen hitvesét is megkoronáztatta és az 1809-iki háboruhoz készült, rászorult a nádor észére, mely valóban az egész bécsi udvarét sokkal felülmulta és azért még az alesuti dominiumot és későbbben Arad-megyében még a kisjenői uradalmat is néki ajándékozá. Hogy pedig Ferenc császár a nádor ellen gyanakodhatott, onnéd is gondolom, mert Napoleon, a maga Szent-Helénán írott memoirejában így szól: „Valóban nem hinné senki, de a dolog mégis úgy vala, hogy az austriai ház egyénei közül egyik vélem különös jó érintkezésben volt.“¹¹

A mint is őt, mint messzelátó nagy diplomatát, még az a körülmény is nagyon ingerelheté a korona utáni vágásra, mint-hogy Napoleon Ferenc császárt 1804-ben a római császárságtól megfosztván, őtet még azzal is fenyegeté, miszerint az austriai birodalmaitól is megfosztandja, melyre Ferenc azt felelé: „Meinetwegen, so bleibe ich halt der reichste particulier in Europa.“ A nádor tehát úgy vélekedhetett, ha Bonaparte bátyját országaitól megfosztja, engemet mint jóakaróját, mint Pál muszka czár vejét, legalább a magyar koronával megajándékozhat. És ha Napoleon vagy meghal, vagy az europaí hatalmak képesek őt megsemmisíteni, akkoron azt mondandja bátyjának, ime visszaadom a koronát, melyet részedre szerencsésen megtart-

⁹ A császár környezetének hatása alatt első elhatározását tényleg megmástitotta. Almássyt meghagyta a cancelláriánál, csak az országgyűlési ügyek referátumát vette el tőle. Ebből éles levélváltás is keletkezett a két testvér között.

¹⁰ Ez alkalommal a nádor tényleg fenyegetődött, hogy lemond, ha nem kap elégtételt.

¹¹ Ez valószínűleg inkább Károly főhercegre vonatkozik, akit Bécsben mindig gyanúsítottak ilyesmivel.

ték.¹² ha pedig Napoleon megöröködik, akkor ő is utódaival vélegyütt meggyökeresedik Magyarhonban.

De őt még más combinatio is hevítette egy korona óhajtságára. Ugyanis tudva van, hogy első felesége Alexandra Pawlowna, ama szeles és furiosus Pál orosz czár leánya vala, (kit csakugyan fiai Sándor és Miklós fojtottak meg,¹³ hogy mint bolondot láb alól félre tehessék), midőn tehát Ausztria követe által a leányt atyjától József nádor részére megkérlette, kérdezé a czár: „Was ist dass für ein Amt, ein Palatin?“ Arra az lön mondva: „Ein Palatin von Ungarn ist so viel, wie ein Vicekönig“. A czár ezzel megelégedve mondja: „Also ein Vice-könig. Gut, sagen Sie ihm, dass ich ihm meine Tochter zusage.“ És ezzel Pétervárra indult a vőlegény gróf Amadé Antallal és gróf Sándorné udvari dámával együtt. Azonban a mint az udvaroknál sokféle a kaballa, egy az austriai ház ellensége, azt mondá Pál czárnak, hogy egy palatinus Magyarországon nem vicekirály, hanem a Felsőnek és az országnak csak első hivatalnokja és így szolgálja, a mint is veje csak mint a dicasteriumok előlülője, holnaponkint nyeri zsoldját minden más hivatalnokkal, s így neve is az utolsó cancellistával is egy conventiónális tabellán látható, mint egy Beamtertől. Erre a czár nagy furiába jövé, azonnal a patriarchaért küld, kinek beléptekor elébe kiált, hogy őtet austriai ház megesalta, mert azt mondá, hogy veje vice-király és csak mint ilyennek adá leányát, tehát kívánja, hogy válassa el leányát, József főhercegtől, e szerint austriai ház a czárt nagyon megesalta.¹⁴ A patriarcha azonban azt felelé, hogy ez nem lehet, mert Öfelségének követe által minden utak nyitva állanak ezen körülményt Bécsből elébb is megtudhatni. ő tehát maga az oka és így el nem választhatja őket. „Jól van tehát — mondá a császár, — így eszerint kinevezem őt lengyel királynak.“¹⁵ De csakhamar stranguláltatott önmaga övével. az ajón kívül állván két fia.¹⁶ Mely eset valóban szerencsétlen vala mind austriai ház részére, mind még különösen Magyarhont illetőleg. Mert felállitva lett volna Austria és Oroszország között ama nagy hid, egy hatalmas Lengyelország, mely minthogy az orosz-tóli elnyeletéstől mindég félt volna, abban a tömérdek lovasságával és jó katonájával, Austria és mi magyarok is, egy állandó, hiv frigyesre találandtunk. Ezt pedig pártolta volna Europa is, mert már 1815-iki congressuson is megpendítettett eme kérdés. de akkor Anglia azt nem pártolta, holott Sándor czárt könnyen rá lehetett volna az engedésre venni és azt különösen Franciaország is nagyon óhajtotta, állitván, hogy Lengyelország felosztásával az európai

¹² Ilyen megbeszélések folytak a testvérek közt 1809-ben Tatán, amikor Napoleon az esetre, ha a monarchia négy részre osztatnék, hajlandónak nyilatkozott minden területi igényről lemondani.

¹³ A nagyhercegek beleegyeztek Pál czár detronizálásába, de meggyilkolása váratlanul érte őket.

¹⁴ József nádor Pétervárott nagyon kedvező fogadtatásra talált. Amikor utóbb az esküvőre oda visszatért, a helyzet a bécsi udvar sorozatos tapintatlanságai miatt megromlott, de az eljegyzés fölbontásáról szó sem volt.

¹⁵ Erről sohasem volt szó.

¹⁶ A nagyhercegek a palotában voltak és tudták, hogy akkor szőlítják föl a palotaforradalom fejei a czárt a lemondásra. A véletlen hozta úgy, hogy az összekülvők a czárt megölték.

egyensúly nagyon megzavartatott. Mostani időkben pedig a hármas egység (triple alliance) megerősödven, azt sas körmei közül soha többé ki nem bocsátja.

II.

Az 1806-i farsang Pesten. Az 1807-i budai országgyűlés és azon Hunkár részvétele. Felsőbüki Nagy Pál és Király József püspöksége. József nádor és Szentiványi Ferenc országbíró. Gr. Széchenyi Ferenc és az Orczy-kert megszerzése. Ki volt az oka az 1809-i francia háborúnak. Aczél István szerepe. Az 1809-i országgyűlés. A királyné megkoronáztatása és a koronázási ajándék. Aczél bukása és Majláth György kineveztetése.

Az 1805-i országgyűlés, amint mondtam, hirtelen eloszlott és ámbátor nádorunk a fentebbi proclamatiót Bonapartéhoz utasítá, mégis az országot alattomban az insurrectióra felszólítá és azt a dunai két kerületet, nehogy a dolog az ellenség előtt szemet szurjon, kivéve, a két Tisza-kerületekben ki is állította, minálunk pedig az csak papíroson létezett.¹⁷ Így én itthon lévén, a megye engem is felhasznált és a eseszneki járás felső részében a lovak összeírására kiküldött, de a francziákkal a terhes béke megkészlővén, lementem 1806-ban ismét Pestre. Itt a csend helyreálltával, azon a farsangon Budán és Pesten rendkívül mulatságok folytanak, pénzeket kivéve. A két városban egyik héten minden napra esett egy nagy tánczvigalom, este 7 órától reggelig. Szombaton kezdé a nádor és így utána a többi nagy urak és minthogy a tavalyi országgyűléseni magamviselete a nádor friss emlékében vala. 1806-ban mint jurátusnak, a báljaira küldetett egy meghívó levelet, melyre a többi nagy úr is egyszerre meghívott, sőt még pénteken is volt Tihanyi Tamás vice-judexnél egy kis, 12 ifjú párra való és csak 12 óra éjjelig tartó kis mulatság, melyben már én is résztvettem és így a négy hétig tartó rövid farsangon minden este táncoltam, hol Budán, hol Pesten és ez által a legnagyobb társaságban az ottani nagy világgal megismerkedvén, későbbben sok derék, jól nevelt ifjút abban bevezettem és még utána való bőjtkben. Prokátorságra a censurán cum praeclaro szerencsésen megnyerém a diplomát, adjunctus süldő prókátora lévén a nagy hirű és nemes lelkű Nagy Sándornak.

1807-ben Budán országgyűlést tartottak, erre is mint absentiumos ablegatus beirattam, minden sessioban és circulusokban nagy figyelemmel jelen voltam és sok követtel társalogtam. Akkor lépett fel ama későbbben nagy hirű soproni követ Nagy Pál, rendkívüli bátorsággal, kirül egy satirikus poeta azt mondá: zörög, esattan, mint az lsten nyila és hát ha még megtódhatná egynehány ebadtával, mennyivel több hasznot tenne a hazával? Ugyanis ő egy esztergomi káptalan követét, Király Józsefet, indirecte pécsi püspökké tevé, kit midőn a haza ellen szólott volna az országgyűlésen, Nagy Pál úgy lehordott, hogy azon egy csepp becsület sem marada, mondván neki többi közül, miszerint csak

¹⁷ A dunai kerületekben is el volt rendelve az összeírás, hogy — amennyiben a felállítás lehetőségessé válik — annak ne legyen semmi akadályja.

azért beszélt ily hazafiatlanul, hogy valahol megyés püspökké neveztesse. Erre Király a sessióból egyenesen az akkor ott létező Ferencz császárhoz ment és nekie Nagy Pállal történt baját siralmasan eléadá, melyre őt a császár azonnal pécsi püspökké nevezte. De ezenkívül még más nevezetesebb eset is adá magát elől ezen a diaetán. Ugyanis az ország birája Szentiványi Ferencz,¹⁸ egy igen jó hazafi, de már aggott státus férfi, nem egyezett a nádor politikájával és ez már akkor kibékülve Ferencz császárral, jóval a diaeta előtt, Szentiványit jubiláltatta. Akkoron divat volt Pesten uyáron az Orezy kertet, mely most a Ludoviceumé, látogatni, így a nádor is csaknem mindennap ott megfordult egy emberével és akkor történt, hogy a kerti kapu melletti bejárásnál, sűrűn ültetett fák között valának szűk utak és egyszerre csak szemközt találkoznak a nádor Szentiványival és ennek igen sovány vén kis ebével. A nádor nagy zavarba jövé, kérdezi Szentiványit a jubiláltat: „Ist das Ihr Hund?“ Szentiványi mint igen seriusus, egyenes ember és nem igen jó német, azt felelé komolyan: „Ja Euer kaiserliche Hoheit, aber er ist schon gar alt, wiel ich ihm bald jubiliren.“ A nádor igen confundálva semmit sem szólott rá, hanem ugy eliramlott, mintha vesszőre vették volna. Továbbá mikor az országbirói hivatal megüresedett, gróf Széchenyi Ferencz főispán és septemvir (a mostani híres Széchenyi István atyja) eszébe vevé, hogy jó volna ezen hivatalt elnyerni. Ily gondolatra vetemedett. Amint mondám, a nádor majdnem mindennap meglátogató az Orezy-kertet; Széchenyi árkust nyit és maga aláír százezer frtot, felszólítva több nagy urat aláírásra oly végre, miszerint nádorunk tetézett nagy érdemeiért nem tehetnének szebb lépést, mintha megvették ama kedves mulatóhelyét, az Orezy kertjét és annak birtokával őt megörvendeztetnék. A nádor ezt megértvén, főudvarmesterét azonnal Pestre küldi Széchenyihez, azon kéréssel, hagyna fel ilyen jó akarattal, mert ő abban semmi esetre részesülni nem akar. Ez, amint mondám, mind a diaeta előtt történt és ahogy Széchenyi Ferenczet a nádor, úgy az ország még II. József idejéből ismeré, midőn ő akkor Schuh- und Strümpfen járt, annak halála után pedig még falun is mindég magyar köntösben. A világ ezen eselt részint megvetette, részszerént pedig nevette, hogy Széchenyi az édesen hízlgő és az országbirói hivatalt ily alávaló uton megvásárlani igyekező ravasz ember, még a nádornak sem kell, mert csakugyan nem sokára Ürményi József nevezetett ki judex curiaenek az ország tökéletes megelégedésére és csakhamar diaeta lévén, az ország gyűlésére összetolngó uraknak nagy neheztelésére lön Széchenyinek ezen furfangos lépése és amint feljebb megíram, hogy Nagy Pál Király József káptalanbélit, püspökké tevé, ugy csak nem sokára Széchenyi Ferencz is ily fortélylyal kívánt élni, de még sem sikerült és az egész ország megvetését aratá. Mert egy bizonyos alkalommal a felső tábla egyik ülésében báró Vay Miklós

¹⁸ Szentiványi Ferencz még mint sárosi főispán vezette a felvidéken a vizsgálatot a Martinovics összeesküvés állítólagos részesei ellen. Országbiróvá a nádor már akkor, amikor Szentiványit nevezete ki a király, Ürményit szerette volna megtenni.

tábornok egy igen éles szavazatában elmondá, hogy mily veszedelmes vala sok külföldi hatalmasságnál, midőn a hivatalokat, per charos et charas osztogatták, pedig amint tapasztaltuk (és itt Széchényire tekintett) nálunk is vannak, kik egy országbirói hivatalért 100 és több ezer forintot is adnának etc. És lőn egy általános gúnyos nevetés; erre Széchényi lesüti fejét és sessio után, mint Király tevé, egyenesen a császárhoz mene, sirva panasolja baját és a rajta történt gyalázatot, hozzá hazudván azt, mintha Vay azt mondta volna, hogy Öfelsége képes lenne a hivatalokat pénzért is eladni. A Felség, a ki valóban jó, kegyes és ha maga haszna nem került a dologba, igazságos fejedelem is vala, ezt felkapván, Vayt egy cabineti irat szerént azonnal a tábornokok sorából kitoröltette.¹⁹ Már erre megzúdult az egész ország gyűlése; akkoron az alsó táblának vezetője Vay József septemvir, egy nagy talentum, lelkes hazafi és egyuttal az épen most cassáltatott tábornok testvére vala, még aznap tartatott cirkuláris ülés és megkérített a personális, jelentené meg az igazat Öfelségének és a cassatiot mondja törvénytelennek, minthogy minden országgyűlési egyén a törvény salvus conductusa alatt állván, meg nem hallgattatva és el nem ítélteve nem büntetethetik és ha satisfactiott nem kapnak, készek inkább haza menni és az országgyűlést itthagyni.

Azután a nádor is megmondá Öfelségének Vay Miklós szavait;²⁰ másnap ismét jött egy Armee-Befehl, mely szerént báró Vay Miklós előbbi tábornoki rangjába visszahelyeztetett és így megvetve lőn Széchényi csakugyan országosan, Széchényi azután jövő évben alapítá az Országos Múzeumot és ezért 1808-ban az országtól egy köszönő articulust is nyert, de mégis a fentebbekért minden hivatalról lemondván, Bécsben vevé lakását és ott délutáni két óra hosszat imádkozó társulatot alakítva, midőn ott 1812-ben nála tisztelegtem, engem is megajándékoza egy német imádságos könyvvel és későbbben mint Beet-Bruder halt meg Bécsben.

Vége lévén ezen országgyűlésnek, Pesten a Királyi Táblánál prokátoroskodtam és eljött az 1808-ik év, mely a nagy urakat és minden perlekedőket felette megijesztette, mert annak a derekán vette el Ferenc császár Ludovikát, az Estei Beatrix herczeg asszony leányát feleségül és mert Beatrix Napoleon által Pármát, Piacenzát, Guastallát Olaszthonban elvesztette, ez az okos, de rémitő fősvény asszony megveté minden fortélyát, miszerint vejét a császárt, Napoleon elleni háborura reá bírja és így jószágait vissza nyerhesse, amint is az 1809-i szerencsétlen háborunak ő volt az indítója és előmozdítója, a mint következik. Mert azon időben történt, hogy Wellington az angol armádiával Spanyolországban a francziákat Maréchal Marmont alatt igen megverte, Beatrix tehát így okoskodott: Spanyolországban létez 200 ezer franczia, de ezeket, ugyis megveretve lévén, Napoleon onnénd ki nem hozhatja, külön-

¹⁹ Vay Miklós bárót itt említett beszéde miatt megfosztották tábornoki rangjától. A feladó azonban, aki elferdítve közölte a királlyal a tábornok beszédét, Drevényák Ferenc bányatanácsos volt.

²⁰ Vay Miklós visszahelyezéséért a nádor hosszú küzdelmet vívott Bécsben és az tényleg csak két hónap múlva történt meg.

ben Wellington a spanyolokkal egyenesen Párisba megyen, Napoleon tehát ennyivel gyöngébb lévén, ha ellene háborút indítunk és a Landwehrt, meg a magyar insurrectiót is felhívjuk, ez léssen mostan a legjobb alkalom az ő megtámadására és az elvesztett olasz tartományok visszanyerésére. Azonban béke idején a magyar nem tartozik felkelni. Szükséges tehát egy olyan personalist kinevezni, ki képes leend a státusok tábláját annak megadására reábirni; így egyszerre csak azt rebesgették, hogy szeptemberben diaeta léssen és pedig az ifju királyné meg fog koronáztatni. De csakhamar augusztus hónapcn le is érkezik Bécsből Aczél István referendárius, mint kinevezett personalis és az előbbi personalis Semsey András camerae praesesnek lón kinevezve Budára.

Ez már magában igen nagy rémulést okozott az országban, mert Semsey igen jó hazafi lévén, a tavalyi diaetán semmit sem erőltetvén, közötté és a státusok között soha küzködés nem történt; gazdag és emberséges ember lévén, mint tántorithatatlan igaz bíró ítelt az egész ország megalégedésére. Aczél pedig volt az, ki a diaetán egyszer a só eránti artikulusban az országot eképen csalta meg, hogy belé csusztatván e szavakat: „nisi extrema necessitate non elevabimur“.

Ezeket nem olvasta és bepecsételve Bécsbe küldetvén, a resolutio a szerént jött meg és törvénynyé vált és azért Aczél a rendkívüli nagy eszü, de igen interessatus kapzsi ember, Ófelségétől Arad-megyében a borosjenői uradalommal és annak praedicatumával ajándékoztatott meg és egyuttal Bécsbe vitetett a magyar cancelláriához referendáriusnak. De ami Ferencz császárnak egyfelül igen nagy dicséretére válik, az, hogy midőn Aczélnek personalisságra való kineveztetését napának Beatrixnak két izben megtagadá és midőn végtére mégis csak reávették a jó kegyes urat a resolutio aláírására, tollat a tintában mártván, mint nagy iustitarius ezt mondá: „Ich hab diesen Menschen mein Leben nicht austehen können und ich habe gewusst, dass er es durchsetzen wird, dass er Personal wird“. És oda írta: Franciscus. Ezzel lejón Aczél Pestre, installálja magát mint personalis a Királyi Táblán és Pest vármegyén, mint administrator.²¹ A terminusnak a Királyi Táblán két nap alatt vége lévén, ismét felmene Bécsbe. Ezután a császárné testvére Carolus Ambrosius Esteri főherczeg, váezi administratorból kineveztetik ország primásává és a diaeta alatt egy héten azzá Esztergomban nagy pompával installáltatik. Ezek valának az első készületek.

Már Pozsonyban a diaeta öszveseregelvén, oda én is mint absentium ablegatus felmenék és a janitorum regalium magister gróf Nádasdy Mihály, engem is kinevezett fekete pálczásnak (Staberl Herr), kiknek kötelességük leve a jó rendet a gyűlésekben, a galeriákban és a coronatio alkalmával a templomban fenntartani. Megpendítették tehát az első sessioban a királyné koronáztatása. Az mind a két táblán egyetértőleg elfogadtatván, még

²¹ Aczél utóbb mint államtanácsos összes elődeinél gerincesebben képviselte az államtanácsban a magyar érdekeket. Nem is igen fogadták el hazafias javaslatait.

aznap a főherceg primás nagy ebédet ada és délután bevezette vendégeit egy nagy melléktérembe, ahol egy czifra ládában már ötvenezer arany készen állott és azt nékik bemutatá, hozzátévén a mooskos ember, hogy Magyarország egy császárnénak ennél kevesebbet már csak nem adhat, holott mindeddig csak harmincezer aranyat szokott adni az ország. Ilyen alkalommal ki az, ha magyar, hogy alkudna? A summa tehát megmarada, pedig még a mi leggyalázatosabb, a császárné anyja, a gazdag Beatrix hg. asszony maga előlegezé még ezen summát. Így tehát kéntelenek valának az ötvenezer aranyat beigérni és az mind a két táblán keresztül ment, de biz azt pökte az egész világ. Azonban a császárné, mint fősvény olasz asszony, meg azt szépen eltette. Ezek után megtörténvén a coronatió, indítvány történt az insurrectio eránt. Már itt a követek Aczéllal mint personalissal, valóban nagy küzdésben valának. Főkép egyszer goromba lévén, Trenesén megye követének Lukáchynak, ki még akkor deákul beszélt, azt veté oda: „Hoc etiam meus Antonius scit“, (azaz idősebb fia). Erre mind felzudulván, Lukáchy egy fertály órai beszédével szörnyű goromba kifejezésekkel ugy letevő a personalist, hogy az őt megköveté, kérvén, ne venné szavait oly rossz néven, minthogy azokat sérteni akaró indulatból nem mondá. Elég az, hogy Aczél a statusokkal nem boldogult és csak olyan insurrectiot vokoltak, hogy abból alig jött volna össze tizenhatezer ember. Pedig a fősvény Beatrix még Svetichet²² is, mint hiv emberét leküldé Pozsonyba, miszerint fényes estélyeket és vacsorákat, hol a pezsgő csak ugy folyt, adva, a statusok előcsahossait egy nagyszámu insurrectio megadására buzdítsa. Hogy pedig az az előrelátó okos asszony a császár testvéreit is magáévá tegye, arra bírta a császárt, hogy hadseregét felosztván, mindenik testvérjének a főhercegek közül egy-egy sereget adjon. Így lőnek vezérekké a főhercegek, János, Lajos, a császárné testvérei, Maximilián és Ferdinánd, meg József mint nádor. Csak maga Károly főherceg ellenzé, azt mondván, mint tudós, jártas katona, hogy Austria még így sem leend elegendő Bonaparte megveretésére. Amint is, midőn a felkelés már beigérve lőn, lejött a diaetára ő is és midőn egy őt üdvözlő országos választmány nála tisztelgett, azt igen megtámadta, állítván, hogy ez az ellenséget még inkább felingerlendi és általjában nagy ostobaság volt a felkelést béke idején beigérni, ne is várjanak tőle ezután a hadseregtől segedelmet, mert ő sem fő- sem altisztet (mint más- kor szokásban vala) de még Einfassungsrottát sem fog a magyar insurrectiohoz adni és oly bosszus volt, hogy Bezerédj, aki jelen vala, nékem azt mondá, csak azt várták, miszerint a szobából őket kikergeti. El is hiszem, mily bosszus lehetett olyan tapasztalt okos hadivezér, ki az egész jövő szerencsétlenségét világosan átlátá és megjövendőllheté, mint aki már annyiszor mérközött a franciákkal. A fenn megígérték az udvart legjobb és legszélesebb kedvére hozták, kellett tehát annyi pénzért és jó indulatért pro forma egy kis irt is sebeire tenni és az országnak maga költségén valamit engedni; így támadott a Ludoviceum katonai intézet indítványa.

²² Svetich Jakab akkor a kabinetben szolgált.

mert az 1805-iki diaeta igen elhamarkodott végén, használva az alkalmat, Vay József indítványára készült egy kis fontos felirat. Ebben az ország panaszkodik, hogy ifjaink katona-tudományokat nem tanulhatnak és a magyarnak egész Europa előtt békibizonyult vitézsége ad pectora gregariorum redigitur, azaz tisztnek nem képeztethetik és csak a közcivíz sorsára jutott.²³ De mit mondott erre a nádor és miként játszák ki a nemzetet: „Az Istenért, — mondá, — kérem az urakat, most midőn Hannibal ad portas, az ellenség a küszöbön áll, ily szózattal nem járulhatunk felséges Urunk elébe, ne is tegyük ezen feliratot a diaetális akták közé, hanem csak privative adják azt kezembe, majd én fogok felséges Urunk lábaihoz borulni és azt nékie általadni. Bizonyossá teszem az urakat, hogy a legkegyelmesebb Felsőség fog mentül hamarébb lehet, errül intézkedni“. Erre a nádor emberei felkiáltának: „Igen jól van, helyesen van!“ Mit leheté mást tenni, a felirat nála maradt, még az akták közé sem jöve és csak privative mi jegyeztük fel és tettük el. Most tehát már negyedik évre pro forma csak kellett valamit engedni. Történt tehát, hogy midőn a katonai tanodára adandó költségről vala szó, egy-két óra alatt csak az ország gyűlésen egy pár milliom frt. lón felajánlva, azon feltétellel, hogy a ki hatezer forintot felül ígér a legnagyobb összegig, annál maradand örökre a tőkepenz és csak kamatját fizetendi. De hát még a diaeta után kisebb summákban mennyit adott a nemzet, soha sem tudhattuk meg. Még a státusok tábláján is volt követ, ki ötvenezer forintot is ajánlott, azonban herczeg Eszterházy Miklós a felső táblán csak nyolcezeret és ekkor gróf Nádasdy Mihály elfelejtve magát, megszólamlott: „Na das ist von an Fürsten to wenig“ és lón egy általános gúnyos nevetség. De egyuttal a szép fiatal császárnénak kedvezni akarván, az építendő tanodát Ludoviceumnak keresztelték. Már most megtörtént ugyan a háborúhoz minden készülés, az ezerek lassankint Olaszhonba indulának és Bajor-ország felé, azonban Napoleon megtudván az egészet, ugy a hadsereg felosztását, azt mondá: „Cela me fait pitié“, ez engem sajnálkozásra gerjeszt. „Majd megtanitom ama főherczeg gyermekeket, hogyan kellessék katonásdit játszani.“

Dr. Lukinich Imre.

²³ Vay József az ellenzék tulajdonképeni vezére volt, de ment volt a szeretlen túlzásoktól.